

**ДОКУМЕНТАЛИСТИКА И ИДЕОЛОГИЯ
(ИЗ ЕПИСТОЛАРНО-КРИТИЧЕСКИ СЮЖЕТИ
ОТ 50-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ В. ПЪРВА ЧАСТ)**

Ноеми Стоичкова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**DOCUMENTALISM AND IDEOLOGY
(EPISTOLAR-CRITICAL PLOTS OF 1950s. PART ONE)**

Noemi Stoichkova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

The article focuses on Yavorov's unpublished letters that appeared on the pages of the *September* journal of the 1950s. In this research they are analyzed as documents used for the poet's "rehabilitation". They are studied as manipulatively censored and ideologically interpreted texts and as texts that were included in the later complete epistolary legacy of the authors. And finally, it appears that they can enrich and/or multiply the contemporary non-homogeneous notion of Bulgarian literary history.

Key words: Yavorov, letters, totalitarian reception, Bulgarian literary criticism, Bulgarian literary theory

Темата и тезата се родиха от цялостното преглеждане на сп. „Септември“ в периода от 1948 до 1989 г. Изненадващо, поне за мен, се появи една тенденция: две години преди официалното „размразяване“ през 1956 година започва траен и последователен интерес към епистолярното наследство на ключови писателски фигури от Освобождението до Втората световна война. В периода до края на 80-те години на ХХ век около тридесет публикации в списанието се занимават и обговарят непубликувани писма на Ив. Вазов, К. Величков, Ст. Михайловски, П. Яворов, П. Ю. Тодоров, П. П. Славейков, Б. Пенев, Д. Дебелянов, Хр. Смирненски, А. Разцветников, К. Константинов, Ал. Вутимски, Н. Вапцаров. От споменаването на имената явно личи, че преобладават автори, в една или друга степен минали през идеоло-

гически санкции като носители на „буржоазното“ минало, на индивидуализма, идеализма, символизма и всички модерни тенденции отвъд „лявата“ и „пролетарската“ литературна линия. Имплицитно е открито желанието да се докаже, че „новото“ време не затваря, а отваря нови културни прозорци, гледащи „назад“, че „най-прогресивната“ обществена епоха обогатява, разширява знанията за предходниците, открехвайки архиви и съкровени свидетелства. Дори конкретно се вербализира, че класически фигури, цензурирани „преди“, се представят тогава по-цялостно и обективно.

Всъщност се оказва, че „заговарянето“ на епистоларните документи е твърде удобен начин те идеологически да се изкривят и преведат на езика на господстващата интерпретативна доктрина, но от друга страна, (почти) всички новопубликувани писма през 50-те години влизат в томовете със събрани съчинения на техните автори, издадени през следващите десетилетия.

Настоящото изследване има желание да се съсредоточи върху „писмовните“ появи на четворката от кръга „Мисъл“ на страниците на най-представителния (а до Априлския пленум – и единствен) орган на СБП сред списанията. Поради ограниченията за обем текстът визира само епистоларните п(р)ояви на Яворов, чиито писма първи отварят „рубриката“ и се явяват три пъти през десетилетието.

Своеобразно социалистическо „разтваряне“ към Яворовата рецепция се случва през 1954 година в брой 12 на сп. „Септември“ с извадка от негови непубликувани писма. Към тях липсва уточняващо-обяснителен апарат – откъде са взети текстовете на кореспонденцията, кой е направил подборката. Анонимността буди съмнения за манипулативност, защото няма и никакви щрихиращи контексти на отделните епистоларни текстове. Част от тях (от общо десетината) акцентират на конфликти между него и „Мисъл“ в периода 1901 – 1906 г., когато Кръгът е относително най-хомогенен. В писма до Никола Найденов – съпруг на сестра му Екатерина, – през м. октомври 1901 година поетът, без да обяснява причини, заявява: „Днес за днес аз съм толкова близо до Кръстевци и Славейковци, колкото и ти“ (Септември 1954, 12: 131). А през м. януари 1906 година, визирайки конкретно окаяното си материално положение, пише гневно: „...ще му (на „бай ти Кр.“) пратя по дяволите и „Мисъл“ и всички, защото ми е дошло до носът, макар че тази година имаме изрично условие за равен дележ между четворица“ (Септември 1954, 12: 133). Дистанцирането на Яворов от неговите литературни кръстници и поетически покровители, както и подчертаването на междуличностни финансови

дрязги целят два удара: да изведат Яворов като различен откъд „четворката“ и да дискредитират Доктора – идеен (и не само) неин стожер, за когото с днешна дата знаем, че е бил щедър меценат на близките му творци (вж. Кирова 2016: 202, 369 – 70). Същите писма са включени по-късно в петия (последен) том от „Събрани съчинения“ (Яворов 1966: 588 – 589, 613 – 614), но доколкото ми е известно, нито едно от тогавашните и по-късни монографични изследвания върху поета не експлицират ексцесивни отношения между поета и критика. Това пък отваря амбивалентен въпрос – принципно усъмняване в „документалността“ на жанра на писмото, върху който надеждно да се градят литературноисторически сюжети или спекулативен подбор на архивни единици с манипулативна идеологическа цел.

Тя е приоритетно важна „тогава“ за изтъкване, но е периферно неважна „сега“ за извеждане в литературоведските изследвания. Макар че в съвременните литературноисторически разкази все по-актуални и продуктивни стават периферните ниши, които конотират нови и нюансирани смисли и интерпретативни научни възможности. Но ако се върнем към рецепциите в тоталитарната държава, ще видим, че те са ясно лимитирани и обясними.

Най-еднолинейно застопорени в социалистическия модел на боравене с текстове – литературни или паралитературни – са другите две „тематични“ Яворови писмовни посоки. Едната, разбираемо, е обърната към ранния за поета интерес към социалистическите идеи. В този смисъл „закономерно“ подборката от непубликувани писма започва с това до приятеля му Пейо Гарвалов от 8.01.1897 г. и с нетърпеливата молба на Яворов към него за информацията относно „конгреса на хърватите“ и „въобще по социалистическото движение“ в Хърватско, за да напише „една доста обстоятелствена статия“ (Септември 1954, 12: 128). Привърженикът на ранния социализъм е показан като ангажиран обществен деятел, чиито любовни сюжети не са важни. И най-вероятно именно за „стройност“ в образа на Яворов от публикуваното писмо до Дора Габе от 21.06.1905 г. са „отрязани“ повече от две трети, като това е показано в началото с два реда многоточия. Липсват интимните пасажии на очакване на отговор от нея не само за това, че редовете ѝ са „женски от първата до последната буква, и за това толкова по-приятни“, а и тъй като нейната „душа е тъй хубава, защото тя е само една песен“ (Яворов 1960: 203). Съкратен е абзацът и за любовните метаморфози на поета, превръщащи го от силен в покорен мъж: „Слаба жена, не направихте ли от мене – който се мислех за някакъв тигър – едно малко котенце с лентичка на шия, което подскача

около Вас, за да Ви забавлява?“ (пак там: 206). Тези пропуски за настоящия текст са важни, тъй като показват как ритуалът на социалното общуване е генеративен за поетически модели, дори извън и преди познатите многократно обсъждани конкретизации, свързани с емблематичните отношения на Яворов с Мина и Лора. Фрагментите от кореспонденцията на поета с Дора Габе дават още едно основание да се потвърди съвременната позиция за иманентността на стереотипната модерна за времето си и модернистична от символизма насетне позиция към жената – дете и изкусителка, като един от първите нейни „производители“ е именно Яворов, който, както казва М. Кирова, винаги разчита „да прави поезия отвътре на себе си“ (Кирова 2018: 123). Затова обаче писмото до Мина от 5.12.1907 г., което е в цялост в сп. „Септември“, показва един различен лик на поета, желаещ да се дистанцира в личните си чувства от образа си на поет: „Аз мисля, че е необходимо да се срещнем – за проверка на нашите чувства. Ето всъщност повече от година и половина, откакто не сме се спрели един пред други. Нужни са реални възприятия за поддържане жизнения сок на чувствата. За Вас например Яворов не е ли вече само едно име, без материалния човек, който го носи?“ (Септември 1954: 134). Тези въпроси около превъплъщенията на личността и лирика, двойственостите, драмите, сложностите обаче не са „говорещи“ на рецептивната презентативна оптика във време, когато „се наливат основите“ на новата социалистическа култура и се „кове“ подменяща визия за литературното минало. Тази оптика разделя социално „значимото“ от любовно „личното“ и най-диалектически ги събира в писмовния отрязък от едната трета, която споменах по-горе. В нея именно е открито желанието на Яворов да бъде учител на младата, поетически даровита девойка. Неговата вербализирана амбиция е да я постави „срещу шаблона и на стари, и по-млади лирици при очевидната им посредственост“, да я издърпа отвъд „мъртвците, които ходят сред живите“ (пак там: 131), за което грях имат и „българските *guazi* читатели, които обичат да приказват, без да са чели, или ако са чели, без да са разбрали“, и липсата на „истинска“ българска литературна критика, която отдавна би трябвало „да извърши своята гробарска работа“ (пак там: 132). На този план виждаме „най-младия сред младите“, обърнат не само към още по-младите, но и към процесуалните литературни въпроси, към проблемите на читателските компетентности, към задачите на критиката. Веднага обаче това „разширение“ е капсуловано в един акцент от наличната орязана подборка, който остава лайтмотивен: „парафразьори“ на „съдържание“ и „форма“ се запретват „по чужди

изтъркани калъпи“ „да разпъват вкуса на българина, а не да възпитават,... да се лигавят, или банализират онова, което народът в своята простота и непосредственост е създал и накитил с толкова неуведаеми прелести“ (пак там: 131). Така индиректно Яворов е положен отново в „калъпа“ на удобните за 50-те години ценности – на фолклорното, народностното, дидактичното. При това, също задочно, тези фрази на Яворов контекстуално се четат като един антисимволистичен изблик, който се оказва в ядрото на новото идеологическо обществено отрицание. С други думи, появата на епистоларния Яворов в края на 1954 година го реабилитира най-много като съпротивляваща се частца както на „Мисъл“, така и на идващите след тях. Реабилитира го като социално ангажиран и като радетел на традиционните реалистични стойности.

През 1954 година приоритетите в публикуването на Яворовите писма дори не са да се изведе пикантерия около неговите „любовни похождения“, а да се съгради монолитен образ – верен на идеологическите постулати. Освен младежкото му увлечение по социалистическите идеи втори център е неговата революционна дейност за македонската кауза, колкото и тя да е хлъзгава територия в периода на коминтерновски решения и практики. В този смисъл във втори „отрязък“ от писмо до Габе, носещо дата 13.07.1905 г., два от трите абзаца визират спомените му от Македония. Интересно обаче е и още нещо. Казаното по-късно пред М. Арнаудов дословно фигурира и по-рано в изповедта пред поетесата: „В своето „македонско“ минало аз погребях един свой твърде близък човек – погребях своя двойник, познат вам от сборника ми със стихове“. Епистоларната комуникация обаче е продължена така: „И мене ми е особено удоволствие да ровя сега миналото, да възкресявам погребения и да заставям отново да агонизира и умира пред целия свят. Ще се съгласите, че това е едно любопитно зрелище...“ (пак там: 132). Първото, проявената автотекстуалност, побезпроблемно може да бъде възприета като трайност на позиция, родила се в непосредствената лична кореспонденция и изкристализирала като съзнание за кризис, като аналитична самооценка пред анкетирания професор. Тя, както и един поетичен текст – послеслов към писмото до Габе от 21.06.1905 г., са поводи за хипотетичност, че автотекстуалността въобще е „приложима“ към Яворовите текстове. Спрямо „писмовното“ допълнение като че ли не сме далеч сега от Далчевата критическа позиция, споделена в неговите „Фрагменти“ през 60-те години, за театралния Яворов маниер. Но ако това твърдение е с конотации на свръхинтерпретативност, то със сигурност каза-

ното в контекста на 50-те години е проява на желание за обществен отклик на творческото дело, което да разчупи света на думите и да го върне към драматизма на делото, и то пред „целия свят“ – една звучаща почти по вазовски смислова парадигма.

Три години по-късно в следващата „порция“ Яворови неизвестни писма на страниците на сп. „Септември“ се виждат съществени различия в подхода и подбора на публикуването им. Първото е свързано с появата на обяснителни бележки след тях – един вече по-коректен научен подход, въпреки че не е уточнено откъде са намерени. Втората изненада е, че този „послеслов“ е възложен на Владимир Василев – фигурата, низвергната от институционалното писателско и публично пространство, непосредствено след 9.09.1944 година и токущо официозно реабилитирана след „размразяването“, но и близък до поета – на критика дори е поверен последният вариант на „Подир сенките на облаците“, за да се погрижи да излезе и евентуалното му второ издание. Да бъде дадена трибуна на Василев в „Септември“, и то върху не по-малко (от него самия) идеологемно проблемен поет, към когото приятелски е пристрастен, е вече знак за променена политическа и културна ситуация. При това, на трето място, епистоларните късове са от общуването на Яворов със Славейков, и най-вече с д-р Кръстев, което най-малкото предполага директно навлизане в дебрите на техните отношения. Първото писмо (от 7.07.1904 г.), до Славейков, е финансов отчет за Яворовите разходи при пътуването на собствени разноски до Женева и молби да достигне до Професора и да му бъде предадено „да прати още 200 лв. до 18.07.“ (Септември 1957, 5: 114) – срока за следващото предплащане на квартира и храна. Това е едно деликатно контриране на предходното внушение за негодувание на Яворов от материална ощетеност при списването на „Мисъл“ или поне заявка за балансираност в техните „счетоводни“ отношения. Други пет писма отново са от странство – от министерската командировка във Франция през 1906 г., и са до д-р Кръстев. В тях е изведена спеситовността на пишещия, предпочел да остане в Нанси, вместо директно да пътува за Париж, където би имал „напанагон и Танталови мъки“ (пак там: 118); направена е съпоставка между френския и родния град в полза на последния, където „има толкова слънце и въздух, колкото тук е тъмно и задушно; споделени са пропуснатите „много хубави настроения за стихове“ (пак там). Смесловите регистри на тези писма най-общо са три – приятелско доверяване както по битови, така и по творчески въпроси; интерес към случващото се в България и дори една носталгична обърнатост към родния град в нея; стриктност в изу-

чаването на френския език, но не и безкритичен възторг към чуждата култура (според Яворов френски драматург и актьор „мъчно биха се спогоди, колкото това да изглежда парадоксално“). Така през тези епистоларни парчета вече личи самоосъзната самоценност на Аза, от една страна, и от друга – начин на отреагиране на ставащото в Европа, но и у нас. За последното особено красноречиво е писмото от 7.12.1906 година, което коментира предговора на д-р Кръстев към току-що излязлата му книга „Млади и стари“. В него Професорът казва, че откакто творецът е изоставил социалните мотиви и се е съсредоточил в „най-своеобразни душевни трагедии“, е станал „недостъпен, непонятен за читателя“ и е внесъл в поезията си маниерност. Именно на това възразява Яворов, без афект и с аргумент: „Аз се считам най-малко маниерния между другите, защото най-рядко се повтарям...“ (пак там: 119), и по-нататък обяснява, че това съждение най-вероятно е продиктувано от стремлението за оригиналност във формата, което „не е желание за блясване с фокусничество“, а намиране „за всяка мисъл и чувство тъкмо онова облекло, което му приляга“ (пак там). По-нататък Яворов заявява откровено на д-р Кръстев, че е причислен от него към младите, въпреки голямата резерва на критика към новата му поезия, с надежда, че ще се „повърне“ към първата си стихосбирка, и още по-категорично заявява: „Да, с миналото си аз принадлежа тем, но с миналото, към което няма да се върна, защото „новото“ у мене не е едно увлечение, а един душевен прелом“ (пак там). Яворов има и самочувствието да оцени както позициите на Професора, така и да изрази мнение за тона на предисловието. За него той е „войнстващ“ и хвърля „сянка на полемика върху тия великолепни в студенината си дисекции“ (пак там: 120), които, ако се допълнят, „ще имаме епохално дело – с неотразимо влияние върху по-нататъшното развитие на литературата ни, главно прозаическата“ (пак там). Поетът разграфява поетическите групи на три: „стари, после група на прехода, с център Вазов и най-сетне „младите“. Анархистите, с които е бременно нашето (чисто българско) време – вн от сметката. Впрочем, техните души ще бъдат може би твърде дълго мухи в паежината на моята поезия“ (пак там). Тези Яворови позиции показват поне три неща.

Първото е свързано със собственото му съзнание за поетическа уникалност както при появата на дебютната му стихосбирка (възхваляван в нея предимно като певец на българската душа), така и в онзи момент на писане, когато модернистичните тенденции на европейската литература необратимо променят българската, в чието начало са както лично интуитивното и биографично драматичното, така и бър-

зото, дори от „френския въздух“ интелигентно/интелигентско културно „попиване“ на поета (в писмата си от Нанси до д-р Кръстев той неведнъж споделя, че чуждият език му се утдава твърде добре, дори за учудване на учителката му, но и че съзерцава френската литература само по витрините на книжарниците). И в този смисъл иманентното му отстояване като различен е нещо, което не се толерира от твърдата идеологическа доктрина на 50-те години, заета преди всичко с изграждане на моделни матрици.

Второто, което вербализира този епистоларен текст, е стремежът на Яворов да бъде съвършен поет, при когото „съдържанието“ се „пее“ от „някой дявол или бог в душата“ и неговата единствена задача е да „нотира мелодията, която е тъй съвършенна“, въпреки „непроходимите езикови препятствия“ (пак там: 119), които трябва да заобикаля. Да се допусне подобна интуитивистична позиция към творчеството, която при това да отделя превесно внимание на „формата“, дори след относително либерализацията на Априлски пленум, е, меко казано, цензорско недоглеждане или компромисно допустимо от възприетите като акцентни следващи Яворови съждения: „И ако критиката ми направи някога чест да се взре по-сериозно в делото ми, една от задачите ѝ ще бъде да определи доколко успявам в тия си домогвания – доколко у мене съдържанието отговаря на формата“. Една подчертано естетическа позиция от началото на XX век в средата на столетието разчита да бъде контекстуално разчетена като диалектическа, като равновесно съчетаваща „двата структурни компонента“ на произведенията. От настоящите реализирани интерпретативни хоризонти на XXI в. може да се каже, че това са авторски усет и съзнание за собственото творчество като цялостна система от идеи и стратегии на художествено изобразяване, които акцентират по-скоро на „моста“ между двата си периода, отколкото на техния вододел – нещо, така настойчиво експлицирано в почти цялата Яворова социалистическа рецепция.

Третото нещо, което е четимо в разглеждания епистоларен фрагмент, е още по-цялостно значимо, защото (не)видимо извежда дълбокомислените и далновидни оценки на Яворов не за него самия, а засягащи литературнопроцесуални и литературнокритически въпроси. Маргарита Серафимова в статията си „Жанрови идентификации на писмото“ пише, че „писмото дръзва да изрече премълчаното иначе“, че то е „уникален начин на общуване, на близост и дистанция“ (Серафимова 1999: 40). Именно това потвърждава поетът сред свои (но е и атакуван от тях), темпорално отдалечен и от междуличностни отношения, и от литературния живот у нас. Той „революционно“ и за сво-

ята „четворка“, и за своето време, и за епохата на 50-те (про)вижда Вазовото място като гранично, като „преходно“ между „стари“ и „млади“ – една позиция, която също набира скорост едва през настоящото ново хилядолетие. Що се отнася до „младите“, макар и имплицитно, Яворов не ги дели, но поставя „вън от сметката“ „анархистите, с които е бременно нашето (чисто българско) време“. От една страна, тази гледна точка конотира със схващането на самия Вл. Василев през 20-те години, коментиращ две генерации млади поети – преди и след войните. Сиреч Яворов, за разлика от д-р Кръстев и Славейков, мисли по-скоро в позиции на приплъзване на поетическото развитие от Кръга към символизма. От друга страна обаче, под анархисти най-вероятно той разбира символистите (след себе си), които (ще) са подражатели и чиито „души ще бъдат... твърде дълго мухи в паежината“ на неговата поезия. Освен перспективата за бързо изчерпване на символизма като поетическо възприятие един от „невенчаните крале“ на българската поезия демонстрира завидно самочувствие – не само на родоначалник, но и на „началник“, на презентативно лице. Силното его изразяване обаче се съчетава с модерно металитературно съзнание, изпреварващо в определена степен литературното развитие. Аргумент за това е и „смелостта“ на поета да критикува Критика корифей. Той прозира в предговора на д-р Кръстев към „Млади и стари“ емоция, „войнстващ тон“, конфронтация, които смята, че са губещи за автора и литературноисторическите му разрези. За потенциала на Яворов като критик свидетелства и писмото му до д-р Кръстев от 9.05.1905 г. В него поетът коментира д-р Димитров (сътрудника Никола Филипов – уточнение, направено от Вл. Василев), че „пише не да каже нещо на хората, а да покаже колко е чел“ и че „няма най-елементарно чувство за важното и дреболията“ (пак там: 114). Рецензентски пасажи се срещат и в писмото от 21.12.1906 г. за Петко Тодоровата „Една“ и върху „статийка“ (пак там: 121) на Божан Ангелов. Едновременно Яворов самооценява „Едно сражение“ (печатано в кн. 5 на списанието през същата година – бележката отново е на Василев), което Петко Тодоров не си струва да рецензира, така: „Аз сам зная, че то няма сладост по-голяма от сладостта на биволска пъстърма, която е висела при това поне една година, закачена на гредите на някоя селска кръчма без таван“ (пак там: 115), но и саркастично възкликва за негова рецензия върху собствените му „Писма. Денят на самолъжбата“: „А какво поздравление добих аз за стиховете си, господи!“. Критичност и самокритичност на критик, чувство за ирония към себе си и към другите, висока отговорност на редактор концептуалист

при конструирането на броевете, когато през 1905/6 г. само двамата с д-р Кръстев работят за излизане на списанието (пак там: 115), са все нови щрихи към лика на Яворов, особено важни за обновителния контекст в средата на 50-те години.

Вл. Василев дискретно разчупва и образа на Яворов в интимен план. В писмо от 21.12.1906 година поетът споделя с д-р Кръстев за сложните си отношения с брата на Мина – Христо Тодоров, и призоваването му на дуел, „на мъжка разплата“ „на Швейцарска земя“, „а не на хлапашки дрънканици по комшиите“ (пак там: 121). Рицарско-смъртоносната покана допълва образа на честолюбивия Яворов, но и този на хайдутина харамия, познат вече от първите епистоларни парчета през 1954 г. По-важното обаче е, че този Яворов текст признава, че Мина е „необходим образ и вдъхновение – неща, които старите гърци ще са проникнали всичкия смисъл, за да създадат култа към музата“ (пак там). Тук автентиката на написаното нелитературно слово и фикционалността на поезията му, която добре познаваме, най-плътно потвърждават едно металитературно твърдение, появило се обаче само преди една година: „Цялата история с Мина [...] оголва до нескриваемост егоистичната употреба на житейския опит в творческия процес“ (Кирова 2018: 132).

В непубликуваните извадки, обговорени с подписа на Вл. Василев, се откроява още един важен момент – този път индиректно обърнат към образа на д-р Кръстев, който заради опозиционното си поведение към своите колеги от университета и заради статиите си срещу порядките в държавата и в Алма матер не заема длъжността редовен професор. В писмо от 7.12.1906 година Яворов изригва срещу „музикословеснейшите“ му колеги, имащи „една злоба, която би стигнала за всички цикли на Дантевия пъкъл“ и заради която го държат като хоноруван професор „до второ пришествие“ (пак там), а в писмо от 21.12. същата година говори „за нареждането“ на професорски имена от един негов приятел, чиито „карти“ се търкалят по улиците“ и чиито „скрити желаня са публична тайна“ (пак там). Освен че ликът на Доктора остава най-дълго скрит в българската социалистическа култура, заговарянето за него е преди всичко както в случая – периферно или „задочно“ чрез писма на Вазов до него. При това „имиджът“ му е едностранчив – на догматичен естет. Яворовият абзац, както и специалното му открояване в коментарния текст на Вл. Василев дават първи, за съжаление, дълго (около 30 години) непродължени щрихи към една от най-противоречивите и неразбрани фигури в литературната ни история, а

именно д-р Кръстев с неговата активна и безкомпромисна гражданска позиция, за която е уволняван два пъти от университета.

Третата „порция“ от шест непубликувани писма на Яворов са със същия адресат. Те са част от брой 4 на „Септември“ през 1958 г. В бележка със звездичка накрая е уточнено, че са запазени от дъщерята на д-р Кръстев – Офелия Кръстева-Шивачева – и са взети от архива на критика. Никъде обаче не е посочено името, извършило тази дейност. Анонимните бележки под черта след всяко писмо обаче са коректни и детайлни, контекстуално обяснителни. Епистоларните „откръшлеци“ сега са от периода 1908 – 1910 г. Те съдържат обогатяващи сложността на Яворовото социално присъствие периферни и потенциални разкази, които обаче нямат особен идеологически или естетически заряд. Освен за бита – битова мизерия и затихващо поетическо ехо – един от фрагментите остава с малко известната информация за идеята на Кръстев да реанимира изданието и изненадващото желание на Яворов да продължи работата си в него. Недоумително и озадачително обаче звучи поетовото слово, че „най-хубавото е да се поднови „Мисъл“, която бе за всинца ни толкова удобна“ (Септември 1958, 4: 149). Какво означава „за всинца ни толкова удобна“, е въпрос, който си струва да бъде обследван.

Трите писма от 1910 година също не са особено тълкувателски продуктивни. Те са по-скоро информативни за творческите равностметки и писателските „дела“ с тогавашна дата. Съпътствани са обаче от едно радостно видение: 2 – 3 броя от „На острова...“ на Славейков в ръцете на парижки студенти. Именно тази „новина“ и възкликът „Любопитен по своята внезапност поврат“ (пак там: 151) съживяват автентичното усещане, подготвено от предходните „незначителни“ писма, за жива общност, която чрез „подмладяването“ на Славейков практически реализира своя „стар“ идеен и художествен проект – да покаже българската литература като част от европейската, да присъедини „българския“ остров на блажените към световния им архипелаг. Такова е актуалното ни четене на този последен епистоларен къс, отворило се към края на 90-те години на ХХ век и неможещо да се съпостави със синхронното за своето публикуване възприемане. Но самата липса на задължителния за тоталитарната епоха идеологически ключ е знак за относителна рецептивна освободеност, за липса на определен код за разбиране.

Обръщането към епистоларните текстове съвместно с множеството научни актуални изследвания обогатява и(ли) разрозява съграждащата се нехомогенна представа за българска литературна история,

за разноречиви писателски образи. Така документалистият „бум“ в епохата на Народната република се оказва с много значения. От една страна – маскира марксистко-ленински идеолого-критически схватки. От друга – дава (полу)свободни ниши за четене „под буквите и редовете“ и оставя наследства, заложен в събраните съчинения на авторите, за бъдещи изследователи, по-малко обременени с един и доминиращ идеологически дискурс. От трета страна – епистоларите се усъмняват както в документалността на жанра, така и в интенциите, с които го натоварва пишещият.

ЛИТЕРАТУРА

Кирова 2016: Кирова, М. *Българската литература от Освобождението до Първата световна война*. [Kirova, M. *Balgarskata literatura ot Osvobozhdenieto do Parvata svetovna voyna.*] София: Колибри, 2016.

Кирова 2018: Кирова, М. *Българската литература от Освобождението до Първата световна война* [Kirova, M. *Balgarskata literatura ot Osvobozhdenieto do Parvata svetovna voyna.*] София: Колибри, 2018.

Септември 1954: *Септември*, 1954. [Septemvri, 1954.] № 12, 128 – 135.

Септември 1957: *Септември*, 1957. [Septemvri, 1957.] № 5, с. 114 – 123.

Септември 1958: *Септември*, 1958. [Septemvri, 1958.] № 4, 148 – 151.

Серафимова 1999: Серафимова, М. Жанрови идентификации на писмото (Проблеми на литературната трансформация). [Serafimova, M. *Zhanrovi identifikatsii na pismoto (Problemi na literaturnata transformatsiya).*] // *Литературна мисъл*, 1999, № 2, с. 39 – 51.

Яворов 1960: Яворов, П. *Събрани съчинения*, т. 5. [Yavorov, P. *Sabrani sachineniya*, t. 5.] София: Български писател, 1960.